

ירושה אין לה הפסק

מיכאל ימר

בגמרא בבא-בתרא (דף קכ"ט ע"א) מובא: "נכסי לך ואחריך לפלוני, אין לשני במקום ראשון כלום, שאין זה לשון מתנה אלא לשון ירושה, וירושה אין לה הפסק".

בסוגיה זו של הפסק ירושה יש מס' נקודות הדורשות באור רב והם:

א. מדוע אין הפסק ירושה, הרי הנותן שהוא הבעלים רוצה שאותו ראשון יקבל את החפץ רק לתקופה מוגבלת?

ב. האם כל הדין של הפסק ירושה נובע מכך שהוא לא אמר במפורש לראשון שזו מתנה לזמן, ואז מקבל זה דין של ירושה, וא"כ אין לה הפסק; אך אם יאמר במפורש שזו מתנה לזמן, זה יגיע לשני, או שגם אם יגיד במפורש שזו מתנה, אם הראשון ראוי ליורשו לא יגיע לשני מדין זה?

ג. הרשב"א (במקום) מקשה מדוע שכיב מרע יכול להקנות מתנות, הרי הירושה כבר חלה ליורשים?

ד. הרמב"ן (במקום) אומר שמכיון שאנו פוסקים שמתנת שכיב מרע חלה עם מיתה ולא אחר מיתה אין מקום לשאלת הרשב"א, שהרי חלות המתנה קודמת לחלות הירושה, (עיין דף קל"ה ע"ב "אמר אביי וכו'"). אך קשה שמצינו מס' מתנות שכיב-מרע עם תנאי שחלות רק לאחר מיתה, כגון: 1. "האומר תנו שקל לבני בשבת, וראויין ליתן סלע נותן להם סלע - ואם אמר אל תתנו להן אלא שקל אין נותנין להן אלא שקל - ואם אמר: אם מתו יירשו אחרים תחתיהם - בין שאמר תנו ובין שאמר אל תתנו - אין נותנין להם אלא שקל" (ב"ב דף קכ"ט ע"א).

2. "אמר רבי פפא: ארבע מאה שקיל וברתיה - אי בעי נסיב אי בעי לא נסיב, טעמא דאמר הכו ליה ונסיב אבל אי אמר לנסיב והבו ליה - אי נסיב שקיל ואי לא נסיב לא שקיל" (ביצה דף כ' ע"א).

3. אמר רבי חנינא בן גמליאל: משל למה הדבר דומה לאדם שהיה מתלק נכסיו לבניו, אמר: פלוני בני יירש שדה פלונית ופלוני בני יירש שדה פלונית, ופלוני בני יתן מאתים זוז וירש שדה פלונית, ואם לא יתן יירש עם אחיו בשאר נכסים" (קדושין ס"א ע"ב) - כלומר אם הוא יתן אז כל אחד מהאחים יקבל כמו שהאבא אמר, ואם לאו, אזי כולם יחלקו בשוה בכל השדות.

ראשית נבין מדוע אין הפסק ירושה: (הרשב"ם בד"ה "הא שלח רב אחא") כותב: "דירושה אין לה הפסק, וכיון דהאי שני בתורת ירושה באו לידו, אין כח ביד המת לעקור נחלה מיורש יורשין לתתה להאי שלישי, אלא יחזרו נכסיו ליורש השני, דכיון דעשאו להאי שני יורש כי אמר נמי בתריה דהא יורש אני נותן לשלישי, ה"ל מתנה על מה שכתוב בתורה דכתיב "ובן אין לך" - עיין עליו, דאשמועינן קרא דכל הקודם בנחלה - יוצאי יריכו קודמין, וכ"ש היכא דהוא עצמו יורש את הנחלה שאין כח בידינו להעבירה מבניו".

וכן כותב הרשב"ם (קל"ג ע"א ד"ה "כדשלח רב אחא"): "שאם אמר האי שכ"מ ואלא למאן ואחריו לפלוני, רואין אם היה ראשון ראוי ליורשו נוטלו משום ירושה ואין לשני אחריו כלום, דכיון דעשאו יורש וזכה בדין תורה, כי קאמר תו ואחריו לפלוני הוי מתנה על מה שכתוב בתורה, דאינו יכול לעקור תורת ירושה מאותו שירש כבר, וגם אפ' אם פירש אני מורישך ע"מ שיטול האי שני אחריו, הוי נמי מתנה על מה שכתוב בתורה, והוי המעשה מעשה והתנאי בטל".

הרשב"א כותב סיבה אחרת: ירושה אין לה הפסק מכיון שמתנה על דבר שאינו שלו. והדברים יותר מבוארים בר"י מגאש: "וזה הבן האחד כיון שהרי זכה בחלקו בירושת אביו נעשה אותו חלק לאחר מיתת אביו נכסי עצמו ולא נכסי אביו". מהו שורש מחלוקת הרשב"ם והר"י מגאש?

כדי להבין מהו החסרון בהפסק ירושה, נתבונן כיצד פועל הפסק במתנה או מתנה לזמן (מתנה ע"מ להחזיר). הרא"ש במס' סוכה (פרק שלישי סעיף ל') כותב שמתנה לזמן צריכה קנין כדי להחזירה, ואם לא עשה קנין אזי זה נשאר אצל המקבל. באור הדברים: מתנה לזמן הינה מתנה מוחלטת עם תנאי שתחזיר לי, וכמו שכל תנאי אחר המותנה ע"י נותן המתנה - אם אינך מבצעו הנך גזול, כך גם בתנאי הנ"ל.

הקצות (סעיף רמ"א ס"ק ד') חולק על הרא"ש, וכותב שמתנה לזמן חוזרת בצורה אוטומטית ללא צורך בקנין חוזר.

הרא"ש מוכיח את דבריו מהגמ' הפוסקת שלקטן אסור לתת מתנה ע"מ להחזיר (נפק"מ לגבי אתרוג), ואם לא צריך קנין, כדברי הקצות, מדוע אסור לתת מתנה כזו לקטן? אלא שלשיטתו כיון שצריך קנין וקטן אינו עושה קנין לכן אסור. ומתוך הקצות: מכיון שזכיית קטן היא מדרבנן, לכן בדברים שצריך לצאת בהן מדין תורה לא תעזור מתנה ע"מ להחזיר.

הנתיבות (בסעיף רמ"א) מביא הוכחה לקצות מהגמ' ב"ב (קל"ז ע"ב): "אמר רב נחמן שור זה נתון לך במתנה על מנת שתחזירה לי, הקדישו ותחזירו, אמר רב אשי תזינן אי אמר ליה על מנת שתחזירהו הא הדריה, אי א"ל על מנת שתחזירהו לי, מידי שחזי ליה קאמר ליה"; ואם כרא"ש אזי מדוע אם אמר "ע"מ שתחזירהו" זה טוב, הרי צריך קנין בחזרה; ובשור מוקדש אי אפשר לעשות קנין?

הרמ"א באו"ח (סימן תרנ"ח סעיף ה') פוסק: "וצריך לחזור וליתנו לבעליו במתנה כדי שיהיה של בעלים ויצאו בו". כלומר שהרמ"א פוסק כדעת הרא"ש שצריך לעשות מעשה קנין בחזרה וזהו פשר התנאי. ובהגהות ר"י בכרך הקשה דהקנין אין מטרתו בשביל הבעלים שהרי האתרוג שייך להם, אלא בשביל המקבל וא"כ לשון הרמ"א אינו מדויק? אך לפי דברינו, שהסברנו את הרמ"א כרא"ש, אזי הקנין הוא בשביל הבעלים כאשר רצונם להמשיך לצאת ידי המצוה, (כגון שלא נטלו עדיין, או ביו"ט שני של גלויות), ואז צריך מעשה קנין.

לפי הרא"ש הדברים פשוטים: מתנה לזמן היא מתנה עם קנין גמור ורגיל,

אלא שיש תנאי, אך לפי הקצות צריך לבאר מה הכונה שהקנין חוזר אוטומטי; מכח מה? ובכלל מהו קנין לזמן?
ר' שמעון שקופ זצ"ל בשעוריו (בב"ק סימן ל') מסביר שהבעלים הראשונים פועלים בהקנאתם על החפץ גם לאחר שנמסרו לבעלים האחרים: "דלא נוכל לאמר דעכשיו אין לו כח הקנאה לשמעון, דעכשיו הדבר עדיין מסור בידו לעשות כמו שירצה, ומשו"ה אף דאח"כ בשעה שצריך הקנין לחול אין למקנה שום כח על החפץ דיצא מרשותו לגמרי, מ"מ כיון דבשעת ההקנאה היה הוא בעלים גמורים על החפץ, הקנין שנעשה ע"י הבעלים מועיל לעולם אף בשעה שכבר נפקע כח הבעלים", זאת אומרת שגם לאחר שנתתי את המתנה ממשיך אני להיות בעלים, ולכן החפץ חוזר אל הבעלים הראשונים בסוף הזמן, ולכן אין צורך בקנין חוזר.

הרשב"ם (קל"ז ע"ב) כותב שמתנה ע"מ להחזיר באתרוג היא מתנה גמורה עם תנאי חזרה. ומקשה הרא"ש שאין זה תנאי בדיני התנאים? ומתריך: בדיני ממונות אין צורך בתנאי גמור, אלא הכל לפי הסכמת הצדדים המעורבים בעיסקה. ממילא יוצא שכדי שהירושה תהיה ירושה לזמן צריך לעשות מעשה ירושה ותנאי, אך תנאי זה מנוגד לתורה, כי הרי שמעון אינו יכול להוריש ללוי כיון שיש לו בנים ואין הוא ראוי ליורשו. הר"י מגאש סובר כקצות, שאין כאן קנין עם תנאי אלא עצם הקנין הוא לזמן, ובירושה כיון שמקבל הירושה הוא הבעלים המוחלטים - ולכן כאן לא שייך שנותן הירושה ימשיך להיות בעלים (ואפילו בצורה חלקית) ולכן לא שייך ירושה לזמן.

המתנה-אפרים בחדושו על הרמב"ם (הלכות מאכלות אסורות פ"ח הי"ד) מביא תשובת ר"י מגאש דישראל שנתן תרומה לכהן ואמר לו ע"מ שתחזירהו לי, ביי"ד כופין אותו להחזיר, והישראל קיים את התרומה כיון שהוא נתן. וקשה מדוע מחייבים אותו לקיים את התנאי, הרי בתנאי לעולם קיימת האפשרות לקיים או לאו? אלא מוכח שהר"י מגאש סובר כקצות שמתנה ע"מ להחזיר אינה מתנה עם תנאי, אלא מתנה לזמן, ולכן כופין אותו להחזיר, וזה נחשב שנתן הישראל.

שאלנו מה הדין כאשר הנותן אמר במפורש שזו מתנה ולא ירושה, הרשב"ם (בקל"ג ע"א) מסביר שדין זה שאין הפסק ירושה, חל רק במקרה שלא פירש אם זה ירושה או מתנה, ואז עדיף להסביר שהתכוון לירושה כדי שלא נעקור קנין תורה (שתהיה כאן ירושה); אך אם אמר במפורש זה עוזר, כיון שאין הוא מתנה על מה שכתוב בתורה, שהרי נותן זאת במתנה ולא בירושה. הרמב"ן, לעומת זאת, חולק וסובר שגם אם אמר במפורש שזה מתנה אין זה עוזר.

הרשב"ם מוכיח דבריו מסגנון הגמ': "אין לשון ירושה אלא לשון מתנה", כלומר, שהבעיה הינה לשונית בלבד וכן מלשון המשנה האומרת "ואם אמר בלשון מתנה - קונה". הוכחה נוספת היא מכך שהגמ' מביאה את כל הדין של הפסק ירושה רק במקרה של "נכסי לך ואחריך לפלוני", ולא במקרה

הקודם בגמ' "תנו שקל לבני", סימן שבמתנה מפורשת אין הדין כך.

הרמב"ן והגאונים מוכיחים דבריהם מהגמרא האומרת: "אין זה לשון מתנה". וכן מכך שהגמ' (ב"ב קל"ג ע"א) מביאה את "מאמר רב הונא הכותב כל נכסיו לאחר...", כלומר שדין זה אינו רק במקרה שאמר נכסי לך (כלומר שאין כאן שאלה לשונית למה התכוון, אלא בעיה עקרונית). מהמשנה לא קשה כיון שלדעת רבנן אין זה נקרא ראוי ליורשו.

הרמב"ן סובר כקצות שלא שייך בירושה המושג "ירושה לזמן" שהרי המקבל הוא הבעלים הגמורים מכח התורה, ולכן לא חשוב אם הנתנה היתה בצורה של מתנה (ואפי' מפורשת), כיון שמדין הירושה נהפך הוא לבעלים הגמורים, ואז אין לבעלים הראשונים את היכולת להפסיק את הקנין.

הרמב"ם בהלכות זכיה ומתנה (פרק י"ב הלכות ג', ד') פוסק: "ואם היה הראשון ראוי ליורשו, כגון שהיה בן מכלל הבנים אין לשני כלום, שכל לשון מתנה ליורש הרי הוא כלשון ירושה, וירושה אין לה הפסק ואע"פ שאמר ואחריו לפלוני... שכיב מרע שאמר ואחריו לפלוני והיה הראשון ראוי ליורשו ופירש ואמר: לא משום ירושה אני נותן לך שאין לה הפסק, אלא במתנה והרי הפסקתיה, השני קונה מה שמשיר הראשון". ולכאורה צריך להבין מה ההבדל אם אמר רק בלשון מתנה, או שהוסיף שאין זאת ירושה אלא מתנה? אלא שהרמב"ם מבין כקצות ולכן כאשר אומר שזה מתנה, הכונה שזה מתנה וירושה, ולכן מדין הירושה נפסק כח הבעלות, וממילא אינו יכול להקנות הלאה. אך אם אמר שזה רק מתנה ולא ירושה, לא נפסק כח הבעלים הראשונים ויכולים להקנות לבעלים השניים. ואכן הרמב"ם בהלכות לולב (פרק ח' הלכה י') פוסק כדעת המחבר, שאין צורך בקנין בשעת ההחזרה.

נשאר לנו להבין מדוע תנאי במתנת שכ"מ כן עוזר, הרי גם כאן שייך הדין שירושה אין לה הפסק? לפי הרשב"ם השאלה אינה קשה, כיון שברגע ששכיב מרע אמר תנאי נחשב הדבר כאלו הוא אמר במפורש שהוא רוצה שזה יהיה מתנה ולא ירושה. וכן לפי הרמב"ם אין זה קשה כיון שהוי כאלו הוא אמר שאין הוא רוצה שזה יהיה ירושה. אך לפי הגאונים והרמב"ן קשה: הרי גם אם אמר במפורש זה מתנה, מקבל הדבר דיני ירושה? המ"מ כותב שהרמב"ם חדש את היסוד, שאם אמר במפורש שאין זה ירושה אזי מקבל הדבר דיני מתנה, כדי לתרץ את הקשיים ממתנת שכיב-מרע עם תנאי.

בעל המאור (נ"ד ע"ב) כותב שכל "אחריו" חל מעכשיו, ולכן גם מתנת שכיב-מרע עם תנאי תחול מרגע המיתה, ברגע שיקיים את התנאי, עוד לפני חלות גדרי ירושה.

הרמב"ן מקשה: הרי באתרוג לא היה צריך לצאת בו האדם הראשון - המקבל שהרי האתרוג קנוי ישר לשני? וכן קשה מדוע אין לשני במקום הראשון כלום, הרי השני קיבל מעכשיו, וא"כ הדבר קנוי לו?

המאירי מביא את שיטת גדולי המפרשים המסבירים שמתנת שכיב-מרע חלה למפרע כאשר נותן המתנה באומרו את התנאי לא התכון לא להקנותה מיד, אלא להתנות את הקבלה בדבר מסוים, וכאשר האדם יקיים את התנאי הוא יזכה למפרע. אך ישנם תנאים שכוונת אומרם שהשני יזכה רק בשעה שיקיים את התנאי ולא שיחול למפרע, והכונה ששם המתנה היא בגדרי "אם" ולא בגדרי "מעכשיו"; ולכן באתרוג כיון שנותן האתרוג רוצה שכל אחד יצא בו ידי חובתו לכן שם האתרוג קנוי לשני לאחר שיצא בו ראשון. וכן בנתינת קרקע, הכוונה היא שהקרקע תהיה ממש קנויה לראשון, ולכן אין לשני במקום ראשון כלום.

הרמב"ן כותב שמהגמ' בגיטין (ע"ב ע"ב) מוכח שאם אינו קנוי מיד אזי לעולם זה קנוי רק לאחר עשיית התנאי, ולכן אין הוא מקבל את שיטת המאירי.

ניתן להוכיח מהגמרא כשיטת המאירי, שהרי הגמ' אומרת של"אם" יש שתי לשונות: יש לשון "מהיום אם מתי", שאז מוכח מתוכן הדברים שהכונה להיות ואילו יש "אם" שמשמעו למפרע, וא"כ בנידון דידן נאמר אותו דבר: אם צריך שהדבר יהיה קנוי לשני, הרי הדבר יהיה קנוי רק בגמר השתמשות הראשון (כ"אם"), ואם לאו הרי הכונה שזה יהיה קנוי למפרע ב"מעכשיו". הטור מביא מחלוקת ראשונים כשכתב "מהיום" בגט, ומת באותו יום; האם היא מגורשת או לאו. לפי דברינו ספק הטור הוא: האם הוא התכוון שתהיה מגורשת מדי ואז היא מגורשת למרות שלא אמר כך, או לאו.

הרמב"ן לא מקבל שיטה זו, ומחלק בין אם הוריד אדם לקרקע בדין ירושה, שאמר לו שילך לקרקע, והוא ראוי ליורשו, ואז אין הכלל "אין הפסק ירושה". אך אם לא הוריד אותו לקרקע ממילא חוזרים אנו לדין תורה שיש הפסק ירושה.

חדושי הר"ן תולה את הכל בדעת המקבל. אם המקבל קבל את הירושה בגדר ירושה גמורה ממילא אם ימכר את הנכסים מכרו קיים. אך אם צריך הוא לקיים תנאי כדי לירש, אין זו ירושה, אלא מתנה, ולכן מתנות שכיב מרע עם תנאי הינן מתנות ולא ירושות. אך אצלנו הוא שייך לשני רק אם ישאר מהראשון, ולכן כאן אין לראשון שום תנאים והוי ירושה.

הראב"ד כותב שליירושה אין הפסק, ובאמת האחרים (בגמ' ב"ב קכ"ט ע"א לגבי "שקל לבני") לא יירשו, אך בכל זאת נותנים להם רק שקל כיון שרואים אנו את אומדן דעתו.